

Lof der mobiliteit

ESSAY Tom Storme

Academici worden gesocialiseerd in een omgeving waarin mobiliteit de norm is en immobiliteit problematisch. Hoewel niet wordt betwist dat het gros van de buitenlandse ervaringen een meerwaarde oplevert, zorgen die intense mobiliteitseisen ook voor nieuwe uitdagingen, onder meer op persoonlijk en op ecologisch vlak.

Terwijl transnationale mobiliteit in de beginperiode aan de universiteit relatief vrijblijvend en laagdrempelig blijft, wordt doorheen een academische carrière steeds meer nadruk gelegd op de noodzaak om buitenlandse ervaringen op te doen. Voor ambitieuze onderzoekers is integratie in onderzoeksnetwerken onontbeerlijk en moeten transnationale relaties worden opgebouwd en onderhouden. Dat gaat het makkelijkst door fysiek nabij te zijn en je dus op geregelde tijdstippen te verplaatsen. Werkgerelateerde reizen en langdurige verblijven in het buitenland verworden op die manier een normaal en routineus aspect binnen een academische loopbaan.

Die verwachting om mobiel te zijn, bereikt vaak een hoogtepunt op het moment dat academici keuzes maken om een gezin uit te breiden of zich te gaan settelen. Daarnaast heeft fysieke mobiliteit een sterke, negatieve impact op het milieu. Dit stuk werpt hierop een blik aan de hand van fictieve verhalen, samengesteld op basis van dertig interviews met academici aan de Universiteit Gent.

Academici moeten actief deel uitmaken van onderzoeksnetwerken om hun positie binnen de discipline te verzekeren

Een jaar naar Spanje, waarom niet?

Merel heeft – niet zonder enige moeite – haar bachelor in de farmaceutische wetenschappen afgerond. De vele enthousiaste verhalen van een huisgenote hebben haar geprikkeld om een deel van haar masteropleiding in het buitenland te volgen. Haar relatie is net voorbij, dus niets weerhoudt haar om haar vleugels uit te slaan. Tijdens infosessies en op de afdeling Internationale Betrekkingen heeft Merel zich uitvoerig laten adviseren en na een goed gesprek met haar ouders heeft ze een aanvraagformulier voor ‘Erasmus’ ingediend. Het wordt Spanje of Frankrijk, zolang het maar een warm land is. Ondanks haar mindere studieresultaten, is haar beurs goedgekeurd en studeert ze straks in Zaragoza.

De situatie van Merel is niet uniek, jaarlijks gaan ongeveer 230.000 studenten ‘op Erasmus’. En dat cijfer zal nog gevoelig stijgen: tegen 2020 moet volgens de Europese Commissie 20% van alle studenten een deel van hun opleiding of stage in het buitenland vervullen. In het Actieplan Mobiliteit ‘Brains on the move’ van het Vlaams onderwijs wordt zelfs voorgenomen 1 op 3 studenten die kans te geven. Overheden en hogeronderwijsinstellingen subsidiëren dergelijke internationale ervaringen zowel direct door middel van maandelijkse toelages, als indirect door advies- en begeleidingsorganen te voorzien. Die mobiliteit is laagdrempelig: motivatie, talenkennis en kwaliteit van het programma blijken net zo belangrijk als studieprestaties. Naast studenten worden ook jonge onderzoekers aangemoedigd om te kiezen voor soortgelijke, langdurige verblijven in het buitenland. De mobiliteitstoelage ligt hoger dan bij studenten, maar ook de basisvoorwaarden zijn strenger. Zo moeten de onderzoekers die een aanvraag indienen bij het FWO – het Vlaams Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek – minstens één degelijke publicatie hebben, nog het liefst in een internationaal tijdschrift.

Deze uitwisselingen zijn zeker niet enkel academisch gemotiveerd. Het is al jaren zo dat voor Belgische studenten zuiderse Erasmuslanden in trek zijn. Dat ligt vermoedelijk niet enkel aan de zon, maar ook aan het

Illustratie: Niels Bongers

feit dat de slaagkansen van de opleidingen er hoger zijn. Dit type mobiliteit lijkt er dan ook vooral op gericht jonge studenten internationale competenties mee te geven. Studenten zouden zich door deze ervaring vooral op persoonlijk vlak verrijken door een vreemde taal of cultuur te leren kennen en door hun "maatschappijbeeld in een bredere context te plaatsen", zoals het gesteld wordt in 'Brains on the move'. Ze leren zichzelf en hun omgeving beter inschatten en appreciëren. Het is het soort 'wijsheid' dat men nu eenmaal niet zomaar kan doceren, en daarmee ook vanuit het oogpunt van de universiteit een waardevolle invulling. Voor jonge onderzoekers komt daarbij dat ze de kans krijgen om sterke banden te smeden met een referentieonderzoeksinstelling, die dan kunnen leiden tot langdurige samenwerking met de eigen instelling. Deze beginnende academici hebben vaak weinig verplichtingen (lees: gezin, hypotheek), dus een langdurig verblijf vormt voor velen van hen geen probleem.

Kennisuitwisseling en 'mobiele' identiteit

Joost werkt als doctoraatsonderzoeker bij de vakgroep Archeologie op een EU-project. Hij heeft in samenspraak met zijn promotor een presentatievoorstel ingediend voor een conferentie in San Francisco en is toegelaten tot de sessie. Hij zal er zijn Italiaanse copromotor voor het eerst in persoon ontmoeten en hoopt kritische commentaren te krijgen op zijn voorlopige onderzoeksresultaten. Zijn beurs voorziet een 'bench fee' om de reis- en verblijfkosten te dekken. Aan de reis koppelt hij drie weken verlof. Zijn vriendin komt achterna gereisd en ze zullen onder meer LA en Las Vegas bezoeken. Hij en zijn vriendin kijken er enorm naar uit.

Joost wordt net als andere beginnende onderzoekers gestimuleerd om actief te participeren aan conferenties, workshops of zomer- en winterscholen. Formeel bieden deze transnationale bijeenkomsten voor jonge onderzoekers een internationaal klankbord, waar onderzoeksclaims gevaloriseerd worden en waar op basis van dialoog nieuwe ideeën opborrelen. Het fungeert dan als een vorm van peer review vóór het onderzoek ingestuurd wordt ter publicatie. Anderen nuanceren die waarde: de kwaliteit van commentaren verschilt naargelang de organisatie en uitstraling van de bijeenkomst. Bovendien wordt vaak al gepubliceerd onderzoek voorgesteld. Het is met andere woorden van belang de juiste bijeenkomsten uit te kiezen.

Kortetermijnsreizen worden zelden als een verplichting gezien, omdat jonge mensen het erg leuk vinden om (goedkoop) te reizen. Ze maken vaak van de gelegenheid gebruik om de werkreis te combineren met een vakantie in het buitenland. Dat leidt er ook toe dat de keuze van bestemming niet altijd academisch gemotiveerd blijkt, zoals de quote van een jonge onderzoeker illustreert: "Het hangt een beetje af van de goodwill van de prof. Wij kiezen ook onze momenten uit om dat dan te vragen. En je denkt op voorhand ook na over een strategie. Van: hoe kan ik dat nu verkopen dat ik dat écht nodig heb. Om naar ginder te gaan. [...] Ja, je moet een beetje verzwijgen dat je ook graag naar die bestemming wil". De combinatie van werk en plezier is echter niet onbelangrijk, omdat daardoor aan een mobiele levensstijl en identiteit wordt vormgegeven.

Conferentiedeelnames zelf gaan ook steeds meer andere rollen vervullen. Het occasionele reizen biedt voor veel onderzoekers de kans om 'tijd' te kopen. Tijd voor zichzelf of tijd om ten volle aan het onderzoek te wijden, zonder de alledaagse routinetaken op het werk of thuis. Doordat academici zowel van de organisatoren als van hun promotor toelating moeten krijgen om te reizen op basis van een gedegen onderzoeksvoorstel, zien ze een reis vaak als een beloning. Conferenties gaan op die manier ook als onderzoeksdeadlines fungeren. Die buitenlandse ervaringen geven in die zin de motivatie en inspiratie van onderzoekers een boost, en verhogen hun productiviteit. Anderen geven aan dat het gezamenlijk ondernemen van een reis de gelegenheid biedt om collega's écht te leren kennen, op een meer informele manier. Die bijkomende rollen duiden er op dat reizen steeds meer als 'normaal' aspect van de job wordt beschouwd.

Relatiebeheer en zoeken naar een balans

Maaïke heeft haar doctoraat in Hasselt met verve verdedigd en is nu als postdoctoraal onderzoeker voor 1 jaar verbonden aan de Vrije Universiteit Brussel. Ze is op die mogelijkheid geweest toen ze na een workshop in Wageningen met een deel van de delegatie op café ging. Ze is vooral gekend binnen de Europese onderzoeksgemeenschap voor het ontwikkelen van één welbepaald onderzoeksmodel. Op haar wetenschappelijke CV staat voorlopig nog geen buitenlands verblijf en ze beseft dat ze daardoor nog wat 'mist' ten opzichte van andere conculega's. Ze heeft met het idee gespeeld om te kandideren op een docentenpositie in Ierland, maar haar man wil zijn goedbetaalde baan niet opgeven voor een buitenlandavontuur. Bovendien zouden ze graag aan kinderen beginnen.

Ambitieuze onderzoekers weten dat de belangrijkste meerwaarde van korte verblijven in het buitenland het creëren en onderhouden van relaties is, vaak tijdens informele bijeenkomsten. Academici moeten actief deel uitmaken van onderzoeksnetwerken om hun positie binnen de discipline te verzekeren. Enkel succesvol publiceren blijkt niet voldoende, al biedt het wel een goed 'ingangsticket'. Netwerken zorgen ervoor dat bij de juiste mensen aansluiting wordt gevonden om geciteerd te worden en om de nieuwste publicaties binnen te krijgen. Er bestaat daarover een 'running gag' in academia, namelijk dat je de redacteurs van het tijdschrift 'Nature' op een conferentie probleemloos kunt herkennen aan de stroom academici die hen achterna hollen. Deze netwerken genereren daarnaast andere opportuniteiten zoals onderzoekssamenwerking, fondsenwerving of een nieuwe baan. In een omgeving waarin mobiliteit erg wordt gewaardeerd, hoeft het niet te verbazen dat bij benoemingen grenzen geen rol spelen. Die mondiale concurrentie leidt er bovendien toe dat werkonzekere academici steeds minder doorgroeimogelijkheden hebben aan de eigen instelling en genoodzaakt zijn om hun professioneel geluk elders te beproeven.

Transnationale relaties opbouwen en onderhouden betekent van tijd tot tijd fysiek reizen om onder meer vertrouwensbanden te kweken en engagement te tonen. Er komen bovendien uitnodigingen van collega's voorbij om een lezing te gaan geven of om als jurylid in een doctoraatsverdediging te zetelen. Daar moet je op kunnen ingaan. Een hoge capaciteit of bereidheid om mobiel te zijn bewerkstelligen, biedt

ongetwijfeld voordelen in het huidige academisch klimaat. Dat is niet voor iedereen even voor de hand liggend: "Dus de leeftijdscategorie van 25-35 jaar, waar het merendeel van de vrouwen een eerste kind krijgt, dat is de periode waar je moet scoren. Ik bedoel, ik heb hier twee jonge mensen die de tong uit hun lijf gewerkt hebben. Het zijn mannen. Om dat te kunnen halen – en dat is een onderlinge competitiviteit: je moet zoveel A1-publicaties halen, je moet zoveel buitenlandse verblijven op je CV staan hebben – dat kan je niet met een baby, dat is heel simpel". Voor academici met jonge kinderen of andere zorgtaken blijkt het niet eenvoudig een gepaste balans tussen werk en privé te vinden. Als transnationale relaties steeds meer tijd en energie vergen, dan resteert er minder tijd en energie voor lokale relaties. Dat geldt zeker wanneer beide partners een carrière nastreven en dat is in academia vaker het geval bij vrouwen. De volgende quote van een jonge, vrouwelijke postdoc illustreert hoe zij als jonge moeders niet bereid is die opoffering te maken: "Je doet dat niet als vrouw. Je wilt geen weekend-mama zijn, je wilt dat de hele week zijn. [...] Je wilt hen elke avond in hun bedje steken en hen daar elke morgen weer uithalen. Ik zou mezelf niet meer als moeder zien moest ik dat niet doen". Academici die niet willen of kunnen aan deze hoge verwachtingen voldoen, haken af of worden opzij geschoven. Dat kunnen ook mannen zijn, maar uit zowel kwantitatief en kwalitatief onderzoek bleek dat vooral een heikel punt bij vrouwelijke academici.

Rondreizende rocksterren

Max is voor 80% docent aan de Universiteit van Amsterdam en voor 20% aan de Universiteit van Bern, waar hij een paar jaar terug verbonden is geweest aan een labo. Hij fungeerde net als lid van een doctoraatscommissie in Tallinn en organiseert straks zelf een bijeenkomst van experts in Amsterdam. De onderhandelingen over zijn fysieke aanwezigheid in Bern gebeurden zowel met zijn Zwitserse collega's als met zijn vrouw. Max heeft daarnaast nog een project lopen in Zuid-Afrika en leidt een bescheiden onderzoeksgroep in Amsterdam. Hij weet dat zijn ecologische voetafdruk erg hoog is door zijn mobiele levensstijl, maar ziet hiervoor geen alternatieven.

Vlaams minister van onderwijs Pascal Smet ziet professoren evolueren tot "rondreizende rocksterren in de universiteit van de toekomst" (Belga, 28/10/2013). Academici die een onderzoeksgroep leiden, moeten proactief op zoek naar samenwerking, fondsen, talent, etcetera. Fysiek reizen speelt daar een belangrijke rol in, omdat het in een samenleving met een overvloed aan informatie en kennis steeds moeilijker wordt de aandacht van collega's en mogelijke partners op henzelf en op hun onderzoek te vestigen. Het is vandaag quasi onmogelijk om alle publicaties te lezen en alle onderzoekers te kennen, dus wordt gefocust op degene die je geregeld ziet of hoort. Tijdens dergelijke reizen beoordelen academici elkaar en worden ze continu beoordeeld. Termen uit de marketing worden daarbij niet geschuwd: er blijkt vandaag 'visibiliteit' of zichtbaarheid nodig en het onderzoek moet men 'verkopen'.

Dat die transnationale mobiliteit erg verweven is met de baan, blijkt als je hen confronteert met de hoge ecologische voetafdruk die geassocieerd is met dat reizen. De meeste academici zijn klimaatsbewust en nemen ook acties om hun ecologische voetafdruk naar beneden te

halen. Maar op vlak van transnationale mobiliteit en vliegtuigreizen zijn er bitter weinig initiatieven, klaarblijkelijk door een gebrek aan alternatieven. Of toch? Uitnodigingen om te gaan spreken of vergaderingen worden al eens tussentijds vervangen door een Skype-bijeenkomst of videoconferentie. Milieubewustzijn treedt daar echter zelden als drijfveer voor op en het draagvlak is vooralsnog gering. Het lijkt er op dat deze alternatieven vooral worden ingeroepen uit economische overwegingen of als alternatief voor 'geen bijeenkomst'. Bovendien wordt er in de literatuur gewag gemaakt van het feit dat deze alternatieven vaak ook meer reizen genereren.

Frequent en op verschillende manieren mobiel zijn, is steeds meer een vereiste

Conclusie

Op basis van het internationaliseringdiscours draait het hoger onderwijs noodgedwongen mee in de mallemlolen van de kenniseconomie. Frequent en op verschillende manieren mobiel zijn, is daarbij steeds meer een vereiste. Op die manier worden echter nieuwe uitdagingen gecreëerd. Gezinnen en families dienen in te spelen op mobiele levensstijlen, wat niet altijd voor de hand liggend is en bestaande genderverschillen kan versterken. Aan de immense impact voor het milieu wordt daarenboven nauwelijks aandacht besteed. Die zaken blijven heel vaak onder de radar, omdat ze door velen niet als een probleem worden beschouwd en reizen tot de leukste aspecten van de baan behoren. Niettemin is een kritische houding ten opzichte van dit 'privilege' aangewezen.

Tom Storme (tom.storme@ugent.be) is doctoraatsstudent aan de Universiteit Gent. Dit artikel is gebaseerd op observaties uit zijn eigen doctoraatsonderzoek over de transnationale mobiliteit van academici.

Literatuurselectie

- Ackers, L. (2008) Internationalisation, Mobility and Metrics: A New Form of Indirect Discrimination? *Minerva* 46: 411-435.
- Lassen, C. (2009) Networking, knowledge organizations and aeromobility. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography* 91(3): 229-243.
- Storme, T., J.V. Beaverstock, B. Derudder, J.R. Faulconbridge, F. Witlox (2013) How to cope with mobility expectations in academia: Individual travel strategies of tenured academics at Ghent University, Flanders. *Research in Transportation Business and Research*, 9, 12-20.
- Urry, J. (2007) *Mobilities*, Polity Press: Cambridge.